

Основоположник української літератури

До 240-річчя від дня народження українського

письменника та культурного діяча

Григорія Федоровича Квітки- Основ'яненка

(бібліографічний огляд літератури)

1778 – 1843

Квітка-Основ'яненко... творець любової повісті, один із перших того роду творців у європейських письменствах.

І. Франко

Квітка-Основ'яненко ... могъ, по своему несомнѣнному, самородному таланту, одинъ поддержать самостоятельность малороссійской литературы.

І. Бецький

29 листопада 2018 року на державному рівні в Україні відзначається пам'ятна дата – 240 років від дня народження **Григорія Федоровича Квітки-Основ'яненка** – письменника, громадського діяча (Постанова Верховної Ради України від 08.02.2018 р. № 2287-VIII «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2018 році»).

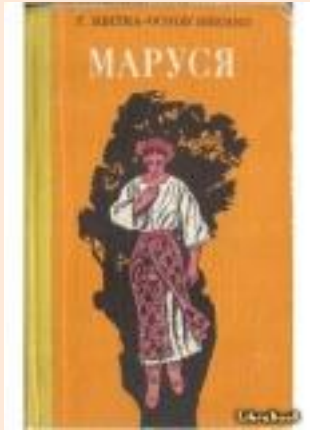
Григорій Квітка-Основ'яненко – український прозаїк, драматург, журналіст, літературний критик і культурно-громадський діяч. Засновник художньої прози і жанру соціально-побутової комедії в класичній українській літературі. Твори письменника утверджували високі морально-етичні якості людини з народу, відігравали помітну роль у розвитку української мови. Як письменник, видавець, літературний критик і публіцист виступав за оборону художніх можливостей української літературної мови. Г. Ф. Квітка-Основ'яненко брав участь у заснуванні професійного театру в Харкові (1812), у виданні першого в Україні журналу «Українській Вѣстникъ» (1816–1817), сприяв виданню альманаху «Молодикъ» (1843–1844).

Творча спадщина Квітки-Основ'яненка налічує близько 80 творів різних жанрів, написаних російською і українською мовами: фейлетони, комедії, оповідання, повісті, історично-художні нариси й літературно-публіцистичні статті.

Цілком слушною була думка П. Куліша, який писав, що творчість Г. Квітки-Основ'яненка прикрасила б будь-яку літературу: «Малороссия не позабыла первых повестей его, и, несмотря на малоизвестность его в России, ставит его наряду с величайшими живописцами нравов и страстей человеческих, каковы Вальтер Скотт, Диккенс и наш поэт Гоголь».

Григорій Квітка-Основ'яненко не належав до того числа письменників, які писали у ХІХ ст. російською мовою, і були популярні у читацьких колах Росії. У порівняльному аспекті його україномовна творчість займає за обсягом невелике місце. Проте вона відіграла помітну роль в українському літературному процесі, з огляду на зміст та мову, яка згодом лягла у обсяг загального формування української літературної мови.

У представленому бібліографічному огляді зупинимося на найвідоміших творах Г. Квітки-Основ'яненка.

Квітка-Оснoв'яненко Г. Ф. **Маруся** [Текст] : вибрані твори / Г. Ф. Квітка-Оснoв'яненко ; передмова С. Зубкова. – К. : Веселка, 1975. – 214 с. – (Шкільна бібліотека).

«**Маруся**» (1832) – перша україномовна повість нової української літератури. За жанром – це соціально-побутова сентиментально-реалістична повість. Ідейну основу повісті “Маруся” становить реальний життєвий конфлікт соціально-побутового змісту. На перешкоді одруженню двох закоханих стоїть загроза страшної миколаївської солдатчини. Головна героїня повісті – Маруся. Вона наділена найкращими людськими якостями простого трудового народу: розумна, скромна, роботяща, слухняна, здатна самовіддано кохати. Правдиво у творі змальовано народний побут, детально описується картина заручин, весілля, похорони. Не один раз спостерігав все це в житті письменник. За твором “Маруся” можна вивчати не лише літературу, а й історію свого народу, традиції. Збираєтесь сватів засилати, та не знаєте, з чого почати? Перечитайте повість “Маруся”, запрошуйте старостів, купуйте паляницю – і до нареченої, за “куницею, красною дівцею”. На Паску до церкви носили святити страву, дякуючи Богові, що послав її. Вранці господар розрізав свячену паску, а потім приймалися за печене: “... поїли баранця, поросятини; далі їли ковбасу, сала кусочками нарізали і крашанок облупили... “. Прекрасно автор змальовує природу України. Пейзажі в повісті сприяють розкриттю переживань героїв. Перед розповіддю про освідчення Василя й Марусі письменник подає опис весняного ранку, сповненого життєдайних чар, радісного передчуття тривоги: “Ось і рідесенький туманець впав на річеньку, мов парубок приголубивсь до дівчиноньки і вкупі з нею побігли ховатись між крутими берегами”. Повість “Маруся” Г. Квітки-Оснoв'яненка привнесла в нашу літературу зрілий сентименталізм, зробивши нашу літературу багатшою та емоційнішою, додавши до скарбниці рідного слова ще один неоціненний перл.

У підручниках тепер пишуть: ««Маруся» – перша україномовна повість нової української літератури». Однак Г. Квітка-Оснoв'яненко це усвідомлював за життя, говорячи, що найкращою епітафією йому можуть бути слова: «Він написав Марусю!».

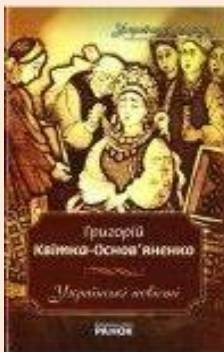

Квітка-Оснoв'яненко Г. Ф. **Конотопська відьма** [Текст] : вибрані твори / Г. Ф. Квітка-Оснoв'яненко ; упоряд., передм. та комент. : С. А. Гальченка. - Х. : Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2011. – 384 с. : портр. – Зміст: Салдацький патрет ; Маруся ; Мертвецький Великдень ; Конотопська відьма ; Сердешна Оксана ; Шельменко-денщик ; Листи.

Після написання повісті “Маруся” Г. Квітка-Оснoв'яненко створює оповідання “**Салдацький патрет**”, щоб “оградить себя от насмешек их и чтоб они [російські критики] поняли, что сапожнику не можно разуметь портного дела”. В оповіданні майстерно створена динамічна, мальовнича й багатоголоса картина ярмаркового дійства, що відбиває чимало характерних сторін тогочасного життя й побуту українського народу.

Оповідання, написане у 1833 році, створено на основі двох грецько-латинських анекдотів. Незвичайне місце вибрав маляр для показу своєї картини – ярмарок. Дійсно, парадоксальне поєднання – ринок та картина. Мабуть, автор зробив це свідомо, щоб показати цілу галерею образів з народних мас. “Салдацький патрет” став своєрідним випробуванням головного героя Кузьми Трохимовича на ступінь його майстерності. А для тих, хто звертався до намальованого солдата, це стало своєрідним екзаменом на наявність відповідних моральних норм. Поведінку всіх персонажів об’єднує одне – неготовність сприйняти побачене як витвір мистецтва. Таким чином Г. Квітка-Основ’яненко підкреслив думку, що не кожен спроможний правильно оцінити й сприйняти зразки мистецтва на належному рівні. Отже, в оповіданні “Салдацький патрет” Квітка вирішив одну з найскладніших проблем взаємозв’язку людини та мистецтва.

Повість **«Конотопська відьма»** (1833) проклала стежку романтично-фантастичній традиції в українській прозі, одним із перших представників якої був О. Стороженко. Іван Франко наголошував, що в «Конотопській відьмі» Г. Квітка дав незрівнянний майстерний малюнок старих козацьких порядків майже з половини XVIII віку в новочаснім сатиричному освітленні». Твір «Конотопська відьма» – гостра сатира на панівну верхівку українського суспільства. Казковий, на перший погляд, сюжет повісті насправді ґрунтується на реальних фактах. Надсилаючи рукопис П. Плетньову до друку Г. Квітка-Основ’яненко писав: “Топлення уявних відьом під час посухи не тільки бувало, з усіма сумними наслідками, але, на подив і навіть на жах, відновлено поміщицею сусідньої губернії”. Автор у своєму творі створив образи аж сімох відьом. Всі вони добре відомі в Конотопі, до них по допомогу зверталися як прості мешканці міста, так і козацька верхівка. Майстерно зобразив автор кумедні пригоди сотника Забрюхи та писаря Пістряка. Уміло підібрані прізвища для сотника й писаря набувають виразного національного колориту, відбивають справжню суть персонажів, посилюють їх характеристику. Г. Квітка-Основ’яненко своїм твором дотепно й переконливо розвінчує козацьку старшину, одночасно засвідчуючи свою майстерність як сатирика й гумориста.

Квітка-Основ'яненко Г. Ф. **Українські повісті** [Текст] / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко ; упоряд. текстів, передмова та приміт. Л. В. Ушкалова. - Х. : Ранок, 2009. – 320 с. – (Українські класики : у 12-ти т. Т. 1). – Зміст: Салдацький патрет ; Маруся ; Конотопська відьма ; Козир-дівка ; Щира любов.

У 1838 році у Петербурзі Г. Квітки-Основ’яненко надрукував окремим виданням повість **«Козир-дівка»** у альманасі «Ластівка», редактором якого був Євген Гребінка. В цьому творі створюється новий для української прози реалістичний образ вольової, сповненої почуття власної гідності селянської дівчини. Соціально-побутова «Козир-дівка» є доказом того, що у творчості Квітки наявна еволюція в реальному відображенні дійсності. Наприклад, в «Марусі» доля персонажів залежить від Божої волі, то в «Козир-дівці» події в житті героїв зумовлюються становими взаєминами та волі до дії самих героїв. Пантелеймон Куліш називає «Козир-дівку» «гірким докором тим людям, що вибились із темного неписьменного народу у законники, да й засіли в законах, як миші в засіці». Високо оцінив «Козир-дівку» Іван Франко. Він стверджував, що «найглибше до

основи тодішнього селянського життя сягають повісті «Козир-дівка» і «Сердешна Оксана».

У 1841 році побачила світ повість Г. Квітки-Основ'яненка **«Сердешна Оксана»**. Цей твір був високо оцінений Т. Шевченком, П. Кулішем, В. Далем, О. Потебнею. Що ж підкорювало в ньому відомих письменників та мовознавців? Звичайно ж, відповідність християнській моралі, тобто найблагороднішим людським ідеалам. «...Ставлячи за найпершу повинність натури людської моральну чистоту, особисту правдивість та добрість, – писав С. Єфремов, – Квітка й шукав зразків цього в людях...». Образ головної героїні повісті Оксани, її доля і являють собою згусток морально-етичних проблем, що розв'язуються автором з надзвичайною майстерністю. Оксана, донька сільської вдови Векли Ведмедихи, покохала капітана, який разом із солдатами прийшов у їхнє село на постій. Початок твору нагадує нам поему Т. Шевченка «Катерина». У листі до Кобзаря 23 жовтня 1840 року Г. Квітка-Основ'яненко писав: «Списав і я «Сердешну Оксану», от точнісінько як і Ваша «Катерина»... Як то ми одно думали про бідних дівчат та про бузовірних москалів». Так, тема твору перегукується із поемою Т. Шевченка, але до показу подальшої долі героїні Квітка підійшов із гуманістичних позицій. Пройшовши нелегкий шлях життєвих випробувань, Оксана стала сердечнішою у ставленні до людей. Тому слово «сердешна» у назві твору можна розцінювати двояко. У цьому слові – і трагедія жінки, і відродження кращих рис, що властиві українкам. Повість закінчується щасливо. У 1918 році, репресований пізніше, літературознавець Василь Бойко писав: «Мораль Квітки – загальнолюдська мораль, мораль християнська, яка ще не стала трюїзмом, а повна глибокого значення для кожної людини в усі часи».

Драматургічна творчість Григорія Квітки-Основ'яненка є цікавим і помітним явищем в українській літературі. Його п'єси "Сватання на Гончарівці" та "Шельменко-денщик" досі викликають інтерес та привертають увагу читачів, театральних діячів, кінематографістів.

Квітка-Основ'яненко Г. Ф. **Конотопська відьма** [Текст] ;
Сватання на Гончарівці : повісті, п'єси / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. –
Донецьк : БАО, 2014. – 416 с. : іл. – (Українська класика).

Спираючись на традиції І. Котляревського, народної пісенності й гумору, Г. Квітка-Основ'яненко написав українською мовою багату на жанрові сцени соціально-побутову комедію **«Сватання на Гончарівці»**, де вперше в українській літературі вивів образ кріпака-робітника. Цей твір був екранізований на Київській кіностудії ім. О. П. Довженка в 1958 році. Жанр твору – малоросійська опера на 3 дії. У цій першій українській комедії поєднуються жанрові риси комедії, комічної опери, інтермедії, міщанської драми, водевілю. Місце дії – Харків (Гончарівка, біля Холодної гори). Ось уже більше 180 років п'єса не сходить зі сцени. Чому п'єса Г. Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці»

невмируща? Для «вічних» творінь характерна актуальність, і дійсно: настала інша епоха, ми живемо вже не в тих умовах, що були в ХІХ столітті, але сюжетний конфлікт цілком зрозумілий і близький сучасним українцям. Чи це не секрет успіху? І тоді, і зараз люди заради великої любові були готові страждати, трудитися, боротися і з гідністю виходити з комічних ситуацій.

В основу комедії покладено гострий життєвий конфлікт: на перешкоді до одруження закоханих Уляни й Олексія стоять належність нареченого до кріпацького стану, його бідність. Хлопцеві із таким статусом у домі Улянки не раді. Розважлива мама Одарка, звичайно, прагне «заподіяти добро», видавши дівчину за Стецька – хлопця настільки ж багатого, наскільки і дурного. Улянці наречений, звичайно ж, зовсім не подобається. Так кому ж піднесуть символічний гарбуз – Стецьку чи Олексію? За існуючою в комічних операх традицією “Сватання на Гончарівці” має щасливе закінчення, однак Квітка створює по суті драматичну ситуацію: вільна дівчина заради широго й вірного кохання до кріпака добровільно йде на кріпацьку каторгу.

Попри серйозність вперше порушеної в українській літературі проблеми кріпацтва, п'єса не втрачає смаку водевільної інтриги. Щирий гумор у п'єсі переплітається з авторською іронією, мотивами народних пісень, обрядовою поезією. Яскраве музичне оформлення, цікаві характери героїв, комедійні ситуації та діалоги, динамічний сюжет ось вже понад півтора століття підтримають незгасаючий інтерес до п'єси класика.

Квітка-Основ'яненко Г. Ф. **Шельменко-денщик** [Текст] : комедія на 5 дій / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. – К. : Мистецтво, 1948. – 83 с. – (Бібліотека української драматургії).

Твір **«Шельменко-денщик»** (1839) учені вважають найвищим досягненням Г. Квітки в драматургії, найбільш репертуарною його п'єсою. Це двомовна комедія: написана російською, а головний персонаж Шельменко говорить українською мовою. Це комедія інтриг і характерів, у ній висміюються й викриваються самовдоволене невігластво, паразитизм панства. Це комедія двічі екранізована (на кіностудії ім. О. П. Довженка в 1957 р. і на російській радянській кіностудії «Ленфільм» в 1971 році) – такої уваги кіно домоглося не дуже велика кількість творів із світової літературної класики. У п'єсі «Шельменко-денщик» трохи інші мотиви в персонажів при дуже схожому простенькому сюжеті (у порівнянні з героями п'єси «Сватання на Гончарівці») : Прісеньку не хочуть видати заміж за любого, та неможливого капітана Скворцова, бо є у Шпаків на прикметі багатший Лопуцьковський. Закохані врешті досягають свого, не без підтримки спритного капітанового денщика Шельменка, який у мистецтві брехати перевершує всіх персонажів твору, разом узятих. Легкість інтриг, музикальність дійства, дотепність ситуацій та реплік, майстерність характеротворення і типізації, блискучість діалогів і влучність авторської іронії та сатири – усе це дозволяє із задоволенням сприймати п'єси Г. Квітки-Основ'яненка і забезпечує їм належне місце у класичній українській драматургії.

В фондах нашої бібліотеки зберігається окреме видання п'єси за 1928 рік:

Квітка, Григорій Федорович.

Сватання на Гончарівці [Текст] : українська опера в 3 діях / Г. Ф. Квітка. – Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 1928. – 64 с. – (Український театр ; ч. 10).

Кращі твори Квітки-Основ'яненка одними з перших представляли українську літературу загальноросійському й європейському читачеві: починаючи з 1837р., ряд його оповідань і повістей друкується в російських перекладах у Петербурзі та Москві; 1854р. в Парижі виходить французькою мовою "Сердешна Оксана".

В фондах бібліотеки зберігся примірник цього видання французькою мовою:

Kwitka-Osnowjanenko, Hryhorij (1778–1843)

Oksana [Текст] / Н. Kwitka-Osnowjanenko ; пер. С. Moreau de la Meltiere. – Paris : Hector Bossange et Fils ; Moscou : Charles Urbain, 1854. – 311 p.

Трохи пізніше його твори перекладаються польською, болгарською, чеською мовами.

Крізь уся творчість Г. Квітки-Основ'яненка (виняток становлять окремі реалістичні твори другої половини 30–40-х рр. ХІХст.) проходить просвітительська думка про те, що причиною суспільних вад є неучтво, недостатність виховання. Тому письменник активно пропагував і, як сказав І. Срезневський, «вніс у свідомість інтелігенції ідею освіти всієї маси народу». В художніх творах і публіцистичних статтях він послідовно проводив думку про обдарованість простого народу, пропагував ідею надання освіти простим людям.

Розпочавши епоху прози в новій українській літературі, Г. Квітка-Основ'яненко дав могутній поштовх для її розвитку, продемонструвавши своєю творчістю можливості української мови як мови літературної. Г. Ф. Квітка-Основ'яненко правдиво показав життя народу, довівши своїми творами, що українською мовою можна писати про серйозне і розчудити читача.

Шановні користувачі! Запропоновану літературу та багато іншої ви зможете знайти у фондах Бібліотеки імені акад. М. О. Лавровського Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.